

Een kornet nader bekeken

Een schilderij van J. Hoyneck van Papendrecht van een kornet van het 4e Regiment Huzaren 1912

door J.A.C. Bartels

Het is merkwaardig dat iedereen in de militair historische wereld de schilder Jan Hoyneck van Papendrecht (1858-1933) kent, maar dat er anderzijds geconstateerd moet worden dat er in de jaarboeken van het Legermuseum relatief zo weinig over hem geschreven is.

De eerste vermelding vinden wij in *Armamentaria* 1968 waar H. Ringoir volstaat met te schrijven over 'de deskundigheid en grote nauwkeurigheid van Hoyneck.' [1] De tweede vermelding is uit *Armamentaria* 1972 waar wij de volgende kwalificatie lezen: 'Groot kunstenaar met een uiterst rake typering, zeer geordende compositie en scherpe waarneming van het militaire leven uit zijn tijd. Opvallend is de levensechtheid van zijn militairen met karakteristieke houding van lichaam en wapen'. [2] Het eerste artikel waarin inhoudelijk ingegaan wordt op het werk en de betekenis van Hoyneck dateert van 1976 waar dr N. Vels Heyn het schilderij 'De Rijdende Artillerie komt in stelling in de slag bij Waterloo' bespreekt. [3] Hier valt ondermeer te lezen dat 'altijd weer Hoyneck de schilderachtige elementen van het militaire leven boeiden, de kleurrijke uniformen en bovenal paarden'. Vels Heyn schrijft verder dat Hoyneck 'in de eerste plaats illustrator was en wilde zijn. Hij was een groot deskundige op het gebied van uniformen, wapens, uitrustingsstukken en paardetuigen en stelde er een eer in deze, tot in de details nauwkeurig, historisch af te beelden'. Tot zover Vels Heyn.

Buiten een beschrijving van een nieuwe aanwinst wordt over Hoyneck in de jaarboeken van het Legermuseum niet geschreven. [4] Maar zoals eerder opgemerkt geniet Hoyneck wel een grote naamsbekendheid. In menige mess hangt een 'Hoyneck', meestal afkomstig uit het grote platenboek met uniformen van de Nederlandse land- en zeemacht. [5]

Ter gelegenheid van het 4e lustrum van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie 'Mars et Historia' werd in 1986, 53 jaar na het overlijden van de schilder, de eerste overzichtstentoonstelling van zijn werk georganiseerd in het museum Flehite te Amersfoort. Tevens verscheen een monografie gewijd aan Hoyneck. [6] Daarin lezen wij onder meer dat Hoyneck een bescheiden man was. Er zijn wellicht daardoor weinig foto's van hem gemaakt.

Het is daarom verheugend hier voor het eerst een recent ontdekte foto te publiceren, die laat zien hoe Jan Hoyneck van Papendrecht werkte, 'en plein air'. Daarop is te zien hoe een aantal militairen met hun paarden, gegroepeerd op een heuvel even buiten Den Haag, voor de schilder poseert. Deze opname illustreert Hoyneck's werkwijze. Hij maakte eerst schetsen, vaak in de buitenlucht. Thuis werkte hij deze uit, bijvoorbeeld door een aantal schetsen te combineren tot een aquarel. De aquarel in kwestie bekeek Hoyneck dan ook weer kritisch. Hoe is de kleur, houding, compositie? Was hij tevreden dan signeerde Hoyneck de aquarel en gebruikte deze weer als bouwsteen voor een olieverfschilderij. Menig werk is op deze getrapte wijze tot stand gekomen. Zo ook, maar hierover later, het werk waaraan in dit artikel aandacht wordt geschonken. Het doek toont een kornet van het 4e regiment Huzaren uit 1912 en is rechtsonder gesigneerd met Hoyneck's naam voluit. De vermelding 'kornet' en '1912' staat

achter op het schilderij. Nadere bestudering van de afbeelding levert vele interessante details op die het schilderij met name uit historisch oogpunt nog een extra dimensie geven. Dat het hier gaat om het 4e Regiment is snel te zien aan de Arabische 4 op de sabeltas. Dan de vermelding van de kornet. Een kornet is een reserve-officier in opleiding bij de bereden wapens en vergelijkbaar met een vaandrig. De mogelijkheid om reserve-officier te worden ontstond bij de 'Wet op de reserve voor de landmacht' van 2 mei 1897. De toenmalige minister van oorlog, luitenant-generaal C.D.H. Schneider hoopte dat hierdoor de animo om te dienen bij de meer ontwikkelde - en beter gesitueerde - dienstplichtigen zou toenemen. Het resultaat was echter teleurstellend. Eerst na de aanneming van de 'Wet op de persoonlijke dienstplicht' van 22 juli 1899, waarbij het onmogelijk werd om een ander, tegen vergoeding, voor zich 'vrijwillig' te laten dienen, nam het aantal gegadigden langzaam toe. De opleiding vond aanvankelijk plaats bij de korpsen. De cavalerie centraliseerde als laatste van alle wapens de opleiding. In 1919 werd een school voor verlofsofficieren, de voorloper van de SROC (School Reserve Officieren der Cavalerie) opgericht. Terug naar het schilderij. Mogen we eigenlijk niet gewoon afgaan op Hoyneck? Een oppervlakkige blik op de kraag van de attila zou de mening kunnen doen postvatten dat het hierom een zilveren kraag gaat. Zilveren kragen werden alleen door officieren gedragen en wel vanaf de rang van majoor tot en met kolonel.

Wanneer we goed kijken zien we dat op de kraag twee zilveren strepen, lissen genaamd, lopen, het onderscheidingsteken van een kornet. [7] Ook de sjerp bevestigt dat. Immers, een officier zou de oranje gevlochten zijden sjerp dragen. Aangezien een kornet gelijkgesteld is aan een adjudant, voert hij ook de uitrusting van een adjudant-onderofficier; in dit geval van het 4e Regiment dus een blauwe gevlochten zijden sjerp.

Tot slot de kolbak. Aan de hand van de kwasten van dit hoofddekseel kan men rangen en standen afleiden. De kolbakzak is van scharlakenrood laken. Hoofdofficieren en ritmeesters voerden kwasten van dikke franje, bouillons genaamd, aan de kolbakzak. Alleen luitenants hadden kwasten van dunne franje, torsades genaamd. De punt van de kolbakzak van officieren is versterkt met 4 zilveren banen. Een adjudant nu, en dus ook een kornet, had aan zijn kolbakzak eveneens een zilveren kwast van torsades. De kolbakzak zelf was verder identiek aan die van officieren. Ook onze kornet heeft aan kolbakzak een zilveren kwast. Minderen voerden een wit katoenen kwast. Adjudanten en kornetten waren gerechtigd de officierskokarde op hun kolbak te voeren. Zij mochten ook bij gelegenheden waar het ceremoniële tenue vereist was, de pluim van witte veren op de kolbak dragen.

Resteert nog de vermelding van het jaartal 1912. Hier worden we uit een wel zeer onverdachte hoek geholpen. De sabel, in dit geval een exemplaar van het type M 1895, ook wel genaamd de 'pook', wordt op het schilderij namelijk rechts gedragen! Zoals bekend werd de sabel door beredenen links gedragen. Aangezien Hoyneck bekend staat om zijn uiterst zorgvuldige weergave van 'das Militär' was nader onderzoek gewenst. In een voetnoot van een brochure van de hand van jhr. dr. H.M. van Weede uit 1912, is het volgende genoteerd: 'De meening is geoorloofd dat de recente wijzigingen in het reglement betreffende het "dragen" der sabel en betreffende de bevestiging der sabelscheede aan de rechterzijde van het zadel, de hanteering van het cavaleriewapen aanmerkelijk bemoeilijken'. [8]

We lezen bij Van Weede dat soms als reden voor deze wijziging werd aangevoerd dat het voor zwaarlijvige huzaren gemakkelijker is, en voorts dat het niet de neiging deed ontstaan om bij het trekken van de sabel, met de linkerhand het paard naar links te doen wenden (overigens is ons ook een andere verklaring bekend, namelijk dat het rechtsdragen uitgegaan was van ritmeesters met dikke buiken...). Van Weede is blijkens de rest van de voetnoot bepaaldelijk geen voorstander van dit wat hij noemt 'breken met een beproefde traditie'.

Welk reglement het is waarover Van Weede spreekt, hebben we (nog) niet kunnen achterhalen. Noch de Beschrijving van de Uniformen uit 1912, noch die uit 1913 maken melding van het rechts dragen van de sabel.

Hoyneck zelf meldt in zijn uniformtechnische aantekeningen 'Uniformen Nederland 1795-1929' niets van deze op zich curieuse vorm van dragen. [9] Het is niet ondenkbaar dat een en ander helemaal niet in een reglement is vastgelegd. In die tijd, dus aan het begin van deze eeuw, kon een regimentscommandant bijna heersen als een absoluut vorst over zijn eigen eenheid. Met andere woorden, wanneer het hem behaagde met zijn regiment een andere draagwijze van de sabel te beproeven, dan gebeurde dit.

Aangezien van het 4e Regiment foto's bekend zijn van de standaardwacht en van eskadrons en stafmuziek, vlak voor de parade op de Brink in Deventer op Koninginnedag (31 augustus 1912), waarop de sabel rechts gedragen wordt, mogen wij aannemen dat in 1912 het gehele regiment zo was uitgerust. [10] Ons zijn geen foto's bekend van de andere drie Huzaren regimenten, waarop dezelfde draagwijze van de sabel staat afgebeeld. [11]

In ieder geval kunnen we constateren dat alleen bij het 4e Regiment Huzaren de sabel rechts in plaats van links aan het paard gedragen werd.

Uitgaande van de hierboven beschreven werkwijze van Hoyneck van Papendrecht was het niet verwonderlijk, maar wel uitermate plezierig, om in het Prentenkabinet van het Legermuseum een aquarel te vinden die duidelijk een voorstudie is van het olieverfschilderij. [12] In het handschrift van Hoyneck zelf staat rechtsboven te lezen 'kleur niet goed'. Verder vallen een aantal verschillen op: de houding van het hoofd van de kornet is minder fier dan op het olieverf. Verder heeft het paard een staartje. Het grootste verschil is de sabelpartij. De sabeltas op de aquarel zit hoog, vlak onder de korf van de sabel. Op het olieverf is een en ander duidelijker uitgewerkt, de sabeltas met de riemen als ook het leerwerk van de sabel zelf is duidelijk zichtbaar. De kleur van de attila is nu donkerblauw. We nemen aan dat Hoyneck dat ook bedoeld heeft met zijn aantekening. Rest nu de vraag wie was nu eigenlijk die kornet (er overigens van uitgaande dat Hoyneck 'naar het leven' geschilderd heeft)? Zoveel kornetten waren er in die tijd niet. Op de achterzijde van het aquarel staat vermeld dat deze in maart 1940 aangeboden is aan het Legermuseum door jhr. W.E. van Weede. [13] Deze Van Weede heeft inderdaad bij het 4e regiment gediend. Echter, een blik in het officiersboekje leert ons dat jhr. W.E. van Weede al in december 1909 benoemd is tot reserve 2e luitenant.

Desgevraagd deelde de zoon jhr. J.D.C. van Weede mee dat het ondenkbaar is dat zijn vader een dergelijke aquarel zou afstaan, anders dan aan het eigen familie-archief. [14] Naar onze mening is het dus zeer wel verdedigbaar te stellen dat het niet een Van Weede is die Hoyneck heeft geportretteerd.

Aangezien, zoals wij hierboven hebben kunnen lezen, pas in 1919 bij de cavalerie sprake is van een reguliere klas met adspirant-reserve-officieren moest langs een andere weg getracht worden namen van kornetten bij het 4e Regiment te achterhalen. Het vergelijken van namen van reserve-officieren tweede luitenant bij het 4e uit de 'Naam- en ranglijst der Officieren 1913' met die uit 1912 leverde vier namen op, te weten jhr. H. Beelaerts van Blokland, jhr. C.J.A. den Tex, H.R. Tutein Nolthenius en P.M. Wulfften Palthe. Wij weten dat onze kornet geen Beelaerts is. [15] Er blijven dus drie gegadigden over. Zouden de stamboeken van Onderofficieren en soldaten bij het 4e Regiment Huzaren uitkomst bieden? Van alle drie hebben wij de vermelding gevonden. [16]

Allen hadden een vrijwillige verbintenis aangegaan voor een periode van acht jaar. Alle drie waren op 15 oktober 1911 benoemd tot kornet en bij Koninklijk Besluit no 33 van 27 november 1912 benoemd tot reserve tweede luitenant bij het 4e Regiment Huzaren. Het gehanteerde Stamboek (Model no 179 Art 319 § 1 van februari 1895) geeft helaas alleen de lengte van betrokkene aan. Dit in tegenstelling tot het Stamboek van februari 1900 dat een

volledig signalement verschaft. Hier vindt men gegevens over aangezicht, voorhoofd, ogen, neus, mond, kin, haar en wenkbrauwen.

De kornetten Tutein Nolthenius en Van Wulfften Palthe hadden een lengte van 1,76 resp. 1,79 meter. Den Tex had echter een - óók voor de huidige tijd - imposante lengte van 1,95 meter. Aangezien het paard op het schilderij ook de indruk geeft een groot dier te zijn, lag het voor de hand de aandacht eerst op de kornet Den Tex te richten. Uit onverdachte bron, te weten de dochter van jhr. Cornelis Jacob Arnold den Tex, kregen wij bevestigd dat het hier gaat om een schilderij van haar vader. [17] Dit schilderij en een ander olieverf van Hoyneck van haar vader waren tot 1990 in familiebezit. Wij kunnen nu dus met zekerheid stellen dat de kornet in kwestie de eerder genoemde Den Tex is. Jhr. mr. Den Tex blijkt in 1924 een dagboek bijgehouden te hebben, waarin o.m. staat te lezen dat de sabel in 1912 bij wijze van proef rechts gedragen werd. Hiermee is dus definitief een einde gekomen aan de onduidelijkheid in welke periode het 4e Regiment Huzaren de sabel rechts droeg. In datzelfde dagboek bevindt zich een brief van Hoyneck van Papendrecht, gedateerd 20 februari 1924, waarin Hoyneck aan Den Tex meedeelt dat hij het gevest van de sabel aanvankelijk verkeerd had geschilderd. Aan de hand van twee schetsjes laat de schilder zien hoe hij het gevest correct weergegeven heeft. Een en ander is niet zo verwonderlijk want het is maar zeer de vraag of Hoyneck in 1912 het 4e Regiment met deze aparte manier van sabeldragen met eigen ogen gezien heeft. Twaalf jaar na dato schildert hij dus iets zeer ongebruikelijks en in principe tegen de voorschriften. Dit soort brieven met schetsjes zijn overigens typerend voor Hoyneck.

Verder kunnen wij uit deze brief opmaken dat Den Tex Hoyneck opdracht gegeven heeft twee schilderijen voor hem te vervaardigen, één als kornet en één als bereden lid van de Burgerwacht.

Beide schilderijen zijn in het voorjaar van 1924 door Hoyneck opgeleverd. Wie is nu deze Den Tex?

Het bovengenoemde stamboek leert ons dat C.J.A. den Tex op 4 juni 1889 te Amsterdam geboren is. Op 17 mei 1909 werd hij als loteling ingedeeld bij het 7e Regiment Infanterie. Nadat Den Tex op 14 januari 1911 een vrijwillige verbintenis aangegaan was voor acht jaar, ging hij op 25 januari daaropvolgend van 7 R.I. over als aspirant-kornet bij het 4e Regiment Huzaren. Zijn stamboeknummer was 20377. Op 14 december 1912 werd de reserve 2e luitenant Den Tex uit de sterkte gebracht. Na net als zijn vader, zijn meestertitel gehaald te hebben, werkte de jonge Den Tex drie jaar bij de Koninklijke Hollandsche Lloyd. In 1925 werd hij benoemd tot burgemeester van Diepenveen. Na zes jaar kreeg jhr. mr. C.J.A. den Tex een grotere gemeente toebedeeld, Bloemendaal.

In 1941 werd hij door de Duitse bezetter ontslagen om in 1945 weer terug te keren als burgemeester. Deze functie bekleedde hij tot zijn pensionering in 1954. Belangstelling voor het militaire apparaat en aanverwante zaken heeft Den Tex zijn hele leven gehad. Zo werd hij bv. in 1936 voorzitter van de Bond van Vrijwillige Burgerwachten. Op 13 november 1965 overleed de reserve 1e luitenant jhr. mr. C.J.A. den Tex.

Jan Hoyneck van Papendrecht heeft met dit schilderij een unieke periode uit de geschiedenis van het 4e Regiment Huzaren vastgelegd. Voor de jonge kornet Den Tex betekende het een plezierige herinnering aan een dierbare periode.

NOTEN

1. Ringoir, H. 'Eerste ontmoeting van Nederlandse en Pruisische troepen in de avond van 18 juni 1815 na de slag bij Waterloo, nabij Maison du Roi', *Armamentaria* 3 (1968) 50-53.
2. 'Het Nederlandse leger in de beeldende kunst van de 19e eeuw: Korte biografie en kwalificatie van kunstenaars' *Armamentaria* 7 (1972) 77-81.
3. Vels Heyn, N. 'De Rijdende Artillerie komt in stelling in de slag bij Waterloo: een schilderij van J. Hoyneck van Papendrecht' *Armamentaria* 11 (1976) 59-68.
4. 'Nederlandse Infanterie bij het beklimmen van een muur' *Armamentaria* 19 (1984) 40-41. Wilde, F.G. de. 'Veldartillerie bij schietoefening op de heide' *Armamentaria* 21(1986) 4041.
5. Raa, F.J.G. ter - De uniformen van de Nederlandsche zee- en landmacht hier te lande en in de koloniën 's-Gravenhage, 1900.
6. Bartels, J.A.C. Jan Hoyneck van Papendrecht, 188-1933. Amsterdam, 1986.
7. Beschrijving van de uniformen, de temen en het paardetuig van de Landmacht (Boekwerk Uniformen). 's-Gravenhage, 1912. Zie blz. 61 Opmerkingen Algemeen ad 2) 'De blauwe lissen . . .'
8. Weede, H.M. van - Training en dagelijksche oefening bij de cavalerie. 's-Gravenhage, 1912, 12-14.
9. Hoyneck van Papendrecht, J. Genealogie en beschrijvingen van uniformen... 1795-1929. Handschrift.
10. Foto's opgenomen in het album Regiment Huzaren van Boreel 1813-1963, eigendom mw. Hoppenis Buma-Havelaar, Amersfoort en in het dagboek 1924 van jhr.mr. C.J.A. den Tex, in bezit van Ursula den Tex, Weesp.
11. Mondelinge mededeling van adj. bd. J. Beekman, beheerder van de Historische Verzameling Cavalerie te Amersfoort, aan auteur op 10 maart 1992.
12. Vanaf deze plaats danken wij dr. F.G. de Wilde, die ons wees op het bestaan en vindplaats van deze voorstudie. De aquarel 30 x 40 cm is gesigineerd noch gedateerd. In 1960 maakte deze voorstudie deel uit van de tentoonstelling 's Konings rok 1813-1890.
13. Aquarel voorstudie kornet 4 RH niet gesigineerd, niet gedateerd. Met aantekening Geschenk van jhr. W.E. van Weede maart 1940.
14. Mondelinge mededeling van jhr. J.D.C. van Weede (Angelo) aan auteur d.d. 3 november 1991.
15. Mondelinge mededeling van jhr. mr. E.S.B. Beelaerts van Blokland (Den Haag), zoon van jhr. H. Beelaerts van Blokland, aan auteur op 5 mei 1992.
16. Stamboek beginnend met 20259 tot en met 21364 van onderofficieren en soldaten van het 4e Regiment Huzaren, aanwezig in de Historische Verzameling Cavalerie, Amersfoort.
17. Mondelinge mededeling van Ursula den Tex (Weesp) aan auteur op 7 mei 1992. Wij danken op deze plaats de heer H. Goor (Notarishuis Arnhem) voor zijn bemiddeling.